

Bibliográfia — és ami mögötte van

Az irodalmi bibliográfia nem csak a kutatás eligazító segédeszköze, de alkalom a számvetésre is: összegezés egy lezárult korszak — egzakt adatokkal megragadható — egészéről. Ilyen megközelítéssel érdemes szemügyre vennünk Szőke József méreteivel, föltárása mélységével és egyszemélyes vállalkozás volta miatt egyaránt tiszteletet parancsoló munkáját, *A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiájának* harmadik, az 1971—1980 közötti évtizedet áttekintő kötetét. Véletlen ugyan, ám a mechanikusan megvont korszakhatár kezdete csaknem egybeesik a nemzetiségi irodalom gyökeres átalakulásának megindulásával. Ha e tíz esztendő irodalmi folyamatait egyetlen mondattal kellene jellemezni, azt mondhatnánk: a fölszabadulás utáni szlovákiai magyar szépirás ekkor jutott el a többszólamúvá, sokszínűvé differenciálódás szakaszába; a valóság szemléletek, művészi irányok, stílusáramlatok harmonikus vagy kevésbé békés egymásmellettségének minőségileg új periódusába. Ennek jelentőségét az elméleti és kritikai irodalom művelői szinte a változásokkal egyidejűleg fölismerték, s többek indítatva érezték magukat arra, hogy Fábry Zoltán terminológiája nyomán immár „negyedvirágzásról” beszéljenek. De hát mi áll az átalakulás, a megújulás jelenségeinek hátterében? Az, hogy a nemzetiségi irodalom az 1963-at követő időszak szabadabb politikai légkörének köszönhető mennyiségi és kivált minőségi fejlődése a 70-es évek küszöbén jutott el oda, hogy önmagát, illetve teljesítményeit elsődlegesen az esztétikai érvényesség szemszögéből nézze és mérlegelje. A nagyobb mértékben hozzáférhetővé vált világ- és egyetemes magyar irodalmi eredmények tanulságain iskolázott önkritikus szemlélet bátorsága, a nyomában kifejlődő igényesség és előtérbe állított minőségelv egyfelől magával hozta a szigorúan esztétikai szempontú műbírálat, a megbízhatóbb értékrend kialakulását; másfelől — és legalább ilyen súllyal — eredményezte a készletet a sajátos kisebbségi hagyományok föltárására és újraértékelésére. A megújulás eredménye tehát az irodalmon kívüli területeken — mindenekelőtt a politikai szférában — képződött mítoszok, illetve előítéletek lerombolása, valamint az esztétikai, művészi kritériumok elsődlegessége lett. Tegyük hozzá azonnal: késséssel, hiszen például az erdélyi magyar irodalomban mindez évtizeddel korábban, az első Forrás-nemzedék színrelépésével megkezdődött. A változás folyamata és hatása így is mélyen átjárta a 70-es évtized szlovákiai magyar irodalmát, és meghatározó módon befolyásolta működésének további körülményeit, föltételeit. Átformálódtak az eszmények és az értékek, hatékony közelségbe kerültek a két világháború közötti kisebbségi korszak szellemi hagyományai, mind nagyobb teret kaptak a fiatal tehetségek; egyszóval a valódi alkotások, az igazán értékes művek szabták meg és hitelesítették a nemzetiségi irodalom létét. Ami pedig nem jelent kevesebbet, mint hogy ekkortól kezdve nem a regionalizmusból fakadó különbség jegyei számítottak jóindulattal számon tartott értékeknek, hanem karakterét elismert művészi teljesítményei adták, amelyeket — meglehet — helyi színeivel árnyalt.

Az átalakulás folyamatának hol hevesebb, hol meg lanyhább hullámverését Szőke József bibliográfiája a tényszerű adatközlések imponáló tömegével tükrözi. Megtudjuk, hogy 1971 és 1980 között mintegy 280, a szépirodalom, illetve az irodalomtudomány tárgykörébe sorolható magyar nyelvű könyv jelent meg Csehszlovákiában; ebből 46 a verseskötet, 52 a szépprózai mű, 22 volt az antológiák száma és — bármely meglepő — 32 a drámai műfajú alkotásoké. Tegyük ehhez hozzá, hogy a pozsonyi Madách Kiadó munkájáról beszámoló, másutt föllelhető statisztikákból

tudjuk, mindez nagyjából a csehszlovákiai magyar könyvtermés felét teszi ki, másik hasonló hányadát az ismeretterjesztő, természet- és társadalomtudományi művek, valamint a fordítások alkotják.

Az eredeti verseskönyvek sorában találunk néhány — az első csehszlovák köz-társaság idején már aktív költő munkásságát hosszmeteszében bemutató, ilyen értelemben tehát — hagyományápoló művet, mint például a két világháború közötti magyar avantgárd líra legjobbjai között számon tartott, és az Illyés Gyulától akkor az öt legjelentősebb élő magyar költő közé sorolt *Forbáth Imrétől* (*A csoda-váró*, 1978), valamint a népies műdalformában verselő, autodidakta *Csontos Vilmos-tól* (*Dalol a föld*, 1978). Szép számmal szerepelnek a listán a főlzabadulás után indult, s a 70-es évtizedre középnemzedékké korosodott költők, akik azonban — úgy látszik — nem tartották kezüket a nagy változásokat mutató korszak lázasan verő pulzusán, mert legtöbbjük lényegében ugyanazt és ugyanúgy írta, mint annakelőtte, vagy legalábbis reveláló hatásúan újat egyikük sem mutatott föl. Nem így az utá-nuk jövő második generáció, amelyet lényegében két csoportból, a „nyolcakkból” és a „négyekből” állíthat össze a rendszerető, s ez okból precízen besoroló irodalom-történész. Az 50-es évek második felében pályakezdők, akik az idősebbeknél any-nyival is szerencsésebbek voltak, hogy nekik már volt irodalmi folyóiratuk — az 1958-ban megindult Irodalmi Szemle —, ahol fölmutathatták tehetségüket, minő-ségi előreugrásra voltak képesek. Magasabb színvonalon újult meg *Tózsér Árpád* lírai realizmust képviselő, majd befelé forduló, elvonatkozató lírába hajló poézise (*Érintések*, 1972; *Genezis*, 1979), *Zs. Nagy Lajos*nak a népi hagyományoktól az ön-elemzésig eljutó verselése (*Üzenet a barlangból*, 1971; *Isapur dalai* 1977); a más-különb en is modern avantgárdot művelő *Cselényi László* (*Krétakor*, 1978) lírája, valamint *Gál Sándor* egyszer lázadó, máskor romantikus, olykor emberségléptékű vagy kisebbségi létezés gondokkal viaskodó, de mindenkor korszerű s vele harmo-nikusan klasszicizálni kezdő, tiszta költészete (*Kőlapok*, 1973; *Tisztább havakra*, 1976; *Folyó*, 1978). Az átalakulás folyamatának ugrásszerű váltását azonban leg-erőteljesebben — és ugyancsak harsányan — a fiatal költők jelezték, a *Vetés* nem-zedéke. Az Irodalmi Szemle rovatcímétől nevet nyerő, s e lapokon a 60-as évek forrongó utolsó harmadában debütálóok verseiből sugárzott a keserű életérzés, a hol rezignációba, hol meg a cinizmus látszatát keltő nyegleségbe torkolló lemondás, ugyanakkor hiányzott műveikből az emberség-magyar-ság (nemzetiség) egyjelentésű fogalom párrja, a nemzeti sorskérdésekkel való felelős szembenézés, a szép értelmű elkötelezettség. Megjelenített alapélményük, hogy a kiismerhetetlenül kusza és ir-racionális világban az ember teljességgel idegen, következésépp kiszolgáltatott, épp ezért sem megérteni, sem segíteni nem tud — se a világon, se önmagán. Ez az am-bíciókat, cselekvőkészséget lefegyverző gondolatmenet, illetve a magányos — vagy kapcsolatait pusztán konfliktusaiban megélő — ember elveszettségének szörnyű ér-zése adja a *Vetés*-nemzedék lírájának alapütemét. Ám ha mélyebben tekintünk versvilágukba, azt látjuk, hogy noha — fölfogásuk szerint — az ember önmaga cellája, azért tudata, életérzése egyben e zűrzavaros világ egy darabkája. Vagyis ha önmagát fejezi ki korunk tétova, vívódó, reménytelen személyisége, érvényesen mond valami lényegit a körülötte levő világról is. Görömbei András állapította meg a 60-as és 70-es évek fordulójának líratermését áttekintve: ezek a fiatalok megtanulták Camus Közönyéből, hogy a tények és azok magyarázatai távol esnek egymástól, de túlnéztek Sziszüphosz mítoszára, a lehetetlennel szembeszegülő he-roizmus példázatán. Kissé egysíkúan — és az egzisztencializmust féloldalasan értel-mezve — csak az ember világba vetettségét és szabadságra ítéltettségét érzékelték és ábrázolták. A nagyjából ekként jellemezhető gondolkodói rendszer határozta meg a nemzedék kollektív bemutatkozását, az *Egyszemű éjszaka* című (1970) an-tológia szellemét, mely — bizvást állítható — új korszakot nyitott a szlovákiai ma-gyar költészet történetében. A kötet szerzői, *Tóth László*, *Németh István*, *Kulcsár Ferenc*, *Aich Péter*, *Mikola Anikó*, *Varga Imre*, *Szitási Ferenc*, *Keszeli Ferenc* és *Kmeczkó Mihály* több szempontból szerencsés korszakban indultak. Rögtön párt-

fogójuk akadt Tözsér Árpád személyében — aki a kötet összeállítását is vállalta —; olyan fölkészült, akkor már jónevű műítészek vállalták a nemzedék segítő pártolását, mint *Koncsol László* és *Zalabai Zsigmond*; sőt mögéjük állt az idősebb nemzedék képviseletében *Bábi Tibor* és a nemzetiségi irodalom nesztora, *Egri Viktor* is. És nem pusztán a baráti támogatók védelmében léphettek pályára, a nemzeti irodalom egészének kontextusa, a 60-as, 70-es években lezajlott változások iránya is kedvezett nekik. Mindenekelőtt lassan hozzáférhetővé váltak a sajátos — szlovákiai magyar avantgárd — hagyományok, kivált Forbáth Imre, valamint a kevésbé ismert Mihályi Ödön költészetének maradandó értékei. Tájékozódásuk szilárd pontja lett a nemzetiségi magyar lírát legelőször forradalmian megújító erdélyi Forrás első nemzedéke, Szilágyi Domokos és Lászlóffy Aladár munkássága, majd a vajdasági Symposion körének, Tolnai Ottó és Domonkos István nevei fémjelizte modern poézise; végül a szlovákiai magyar irodalom beidegzettségeivel és kiüresedett formáival való szakítani óhajtó szándékaik egybeestek a hazai változások irányával, azzal, hogy Magyarországon elismertté és hatásában kiterjedté vált az a „tisztá” líra, amit elsőrendűen Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor és Tandori Dezső képviselt. Ezeket az egy áramba tartó, mégis sokszínű hatásimpulzusokat azonban az „egyszeműsök” közül igazából csak ketten, *Varga Imre* és *Tóth László* tudták integrálni szuverén és redeti költők módján. Már indulásukkor erős volt képteremtő hajlamuk, absztrakcióra való készletességük, ám ez az egzisztencialista és légies — Szakolczay Lajos találó megfogalmazásával — „sokszor nyelvfilozófiai stúdiumot helyettesítő” költészetet szerencsés kézzel, azaz tehetséggel és eredetien fordították vissza a szlovákiai magyar valóság és életérzés leképezésére. Már a bibliográfia tárgyalta évtizedben önálló kötetekkel léptek túl részint az antológiában kifejezett önmagukon, részint nemzedéktársaik teljesítményén; ekkor jelent meg *Tóth Lászlótól A hangok utánzata* (1971), az *Ithakából Ithakába* (1975) és az *Átkelés* (1977), *Varga Imrétől a Crusoe-szaltók* (1976), a *Medve alászáll* (1977) és a *Boszorkányszombat* (1980). Bár a nemzedék tagjai közül többeknek jelent meg önálló kötete az évtized folyamán, ők lényegében alig haladták meg bemutatkozásuk szintjét. Az évtized végén már az Irodalmi Szemle fiatalokat fölpártoló rovatában és néhány hetilap — főként az Új Ifjúság — oldalain a későbbi Főnix-füzetek sorozatban megmutatkozó legfiatalabbak kértek szót. Jelentkezésüket azonban nem kísértcé olyan érdeklődés — sem a műítészek, sem az irodalmi közvélemény részéről —, mint a Vetés költőjét. *Kendi Máriát*, *Barak Lászlót*, *Bettes Istvánt*, *Mészáros Károlyt*, *Finta Lászlót* és *Soóky Lászlót* nem is fűzték össze bármifajta, jellegzetességeket kirajzoló sajátos generációs jegyet mutató gondolkodásbeli, valóság szemléleti vagy stílári hasonlóságok. Közös program híján mindnyájan a maguk útját járták; antológiához sem jutottak, hacsak az egyenetlen színvonalú, karakteres költői látást és kifejező erőt alig mutató *Megközelítést* (1980) nem tekintjük annak. Az irántuk mutatkozó érdektelenséget nem pusztán az együttes jelentkezés nyomatókosító erejének elmaradása okozta, hanem kétségkívül az a tendencia is, hogy a költészet műfajával szemben a próza újdonságait előzte meg nagyobb várakozás. Jelzik ezt a bibliográfiából kiolvasható számadatok is, de még beszédesebbek a szlovákiai könyvkiadás, könyvterjesztés statisztikái, melyek szerint a kortárs költők munkáiból alig adható el néhány száz példány, ugyanakkor a prózai alkotások rendelésekor majdnem minden esetben ezer-ezeröttszáz fölötti darabszámokról tudósítanak.

Az 1971-gyel kezdődő évtized a prózai műfajban is fontos és tipikusan nemzedéki jelleget öltő korfordulót hozott. Itt is találunk persze hagyományélesztő kiadványokat, amelyek az „első virágzás” korszakának epikus tradícióit hozták közel: válogatást *Sebesi Ernő* műveiből (*Haláljáték*, 1976), *Egri Viktor* önéletrajzi trilógiáját (*Angyalbőrben*, 1976; *Társakkal és társtalanul*, 1978; *A hallgatás évei*, 1980), valamint 1935-ben megjelent legnépszerűbb és legsikerültebb regényének, az *Égő földnek* újrakiadásait (1972, 1979). A változás tényét és irányát azonban érzékelhetőbben jelzik a fölszabadulás után indult prózaírók munkásságában bekövetkezett és egyértelműen a megújulásra mutató jegyek. Az epikai termés — némiképp el-

nagyolt jellemzéssel — arra mutat, hogy az ötvenes évek derekán-végén pályára lépők valójában ekkor „józanodtak ki” az indulásukat hosszan követő naiv lelkesedésükből, illúzióikból, s a valóságra ébredés őszinteségéről mi sem árulkodik jobban, mint az, hogy műveik nem egyszerűen tárgyilagossabbá váltak, hanem egyenesen komor tónusúak lettek. A régi nagy hitek szembesítése múlt és jelen realitásával nem adott okot a derűre. Ez a „hangulatváltozás” jellemezte a szlovákiai magyar próza legsajátosabb vonulatának, az ún. „nemzetiségi regénynek” a megújuló szerkezetét, korszerűbb formáját. E műfaj szerzői a hetvenes esztendőkhöz különböző körülményei között is konzervensen vállalták a nemzetiségi sorskérdéseinek, történelmi tapasztalatainak újrafogalmazó képviselőit, a közösségi gondok és fájdalom megszólaltatását, mely végül is különös felelősséget és rangot ad a szlovákiai magyar íróknak. A tabuktól 1963 után megszabadult irodalom mohón rávetette magát a lehetőségeire, hogy őszintén szóljon a korábban elhallgatott vagy csak kerülgetett kérdésekről: a magyar kisebbség háborús szenvedéseiről, a főlzabradulás utáni jogfosztottság szörnyű emlékeiről, a mezőgazdaság kollektivizálásának ellentmondásos korszakáról, a faluról nagyvárosba kerülő magyar értelmiségi egzisztenciális és morális megpróbáltatásairól. A kibeszélés terápiája, a korábban elfojtott élmények szabad áradása sajátos nagyepikai formát teremtett, melynek legtipikusabb jellegzetességei a következők. A cselekmény sajátos kisebbségi miliőben zajlik, s maga a tárgy is a nemzetiségi létezéssel összefüggő etikai problémát exponál; a legtöbbször tétova, bizonytalan főhőst valamilyen lelki fájdalom gyöttri, gyakran múltból eredő sérelem motiválja cselekedeteit; majd minden akarása arra irányul, hogy nyomasztó érzésétől megszabaduljon — rendszerint kevés sikerrel —; épp ezért a lélekábrázolás e regényekben rendszerint egysíkú vagy elnagyolt; a szerkezet pedig laza fölépítésű, egyszerű és epizodikus, olykor — a múlt fölidézése céljából — idősíkváltó; a nyelv kevés eredeti vagy újszerű elemet hordoz, de többnyire gonddal fogalmazott, lényegre törő és erőteljes. A nemzetiségi regény tablószerű társadalomábrázolása publicisztikus hevületű stílusban jelenik meg; a hősök gyakrabban kimondják, semmint átéli lényegi fölismeréseiket — ilyenformán kevésbé szuverén figurák, sokkal inkább az írók szócsövei — összegezi megállapításait Lacza Tihamér egy tanulmányában. *Dobos László, Doba Gyula, Gál Sándor, Mács József* főntebb vázolt sajátosságokkal bíró epikájának a 70-es évtizedre bekövetkezett változásai a lényegi mondandó állandóságát alig érintették, de a széteső regényszerkezetek egységesebbekké, szerveesebbekké váltak, a bizonytalanul imboldyogó, sokszor megjelenésükben is esetleges alakok nem pusztán emlékeik és fájdalmaik révén karakteresednek, hanem más lelki vonásaik és kapnak némi fényt az alkotói figyelemtől. Az előző évtized létélményt fogalmazó prózája esztétikum- és minőség szempontú szakaszába lépett, párhuzamban az összegezés szándékával, a szintézisteremtés igényével. Ilyen áttekintésre vállalkozott a korszak kiemelkedő szlovákiai magyar alkotása, *Dobos László Egy szál ingben* (1976) című regénye, amely az államfordulattól a 60-as évek közepéig ábrázolta rendkívüli expresszivitással és korszerű formai eszközökkel a felvidéki magyarság viharos forgatagú életsorsát. Hasonlóan jelentős mű *Doba Gyuláé, az Ívnek a csukák* (1977), a főlzabradulás utáni korszak léttényeivel való őszinte szembenézés művészi eredménye. Ugyanakkor a derékhad írói közül többen vállalkoztak újító kísérletezésre; *Dobos László* a tablógényű nagyregény után egyszemélyűvé sűrített lélektani sorsregény írására vállalkozott (*Hőlepedő*, 1979); *Doba*, fölhagyva a novellával, új műfajban próbálta meg erejét — a nyelvterület egészére kisugárzó hatással és eredménnyel — a szociográfiában (*Vajúdo parasztvilág*, 1974). *Mács József* viszont a töle és a szlovákiai magyar irodalom hagyományaihoz képest szokatlan regényszerkezetet építve kísérte meg a sors nehézségeiből fakadó kisebbségi pszichózis szuggesztív ábrázolását (*Széljűvásban*, 1980). *Rácz Olivér* pedig eseményt eseményre halmozó, cselekménysűrítő hajlamát legyőzve gondolatíságában és líraiságában megkapó háborús novellafüzért tett olvasói elé (*Álom Tivadar hadparancsa*, 1975). A korfordulóként értékelhető változás határköve azonban — a költészethez hasonlóan — ugyancsak egy, a legfiatalabbak műveit sorakoztató antológia, a *Fekete szél* (1972)

megjelenése volt, amelyben *Bereck József, Kovács Magda, Mikola Anikó, Varga Imre, Kövesdi János, Fülöp Antal, Keszeli Ferenc, Mészáros Károly, Mészáros László* és *Wurczel Gábor* mutatkozott be. Ellentétben az *Egyszerű éjszakával* ez a kötet megközelítően sem egységes alkotói világgépet mutatott, és egymástól igen eltérő stílusesszményeket jelzett. A válogató-szerkesztő *Duba Gyula* a maguk sokarcúságában „fedezte föl” a 60-as évek második felében szörványosan és egymástól függetlenül jelentkező fiatal prózaírókat. Ilyen értelemben tehát nem beszélhetünk kollektív föllépésről, sokkal inkább arról, hogy az antológiában való közös szereplés terelte laza csoportba az imént felsoroltakat, akik azután rögvest nagyon eltérő utakra indultak. *Bereck József, Mészáros Károly, Kövesdi János, Fülöp Antal* és *Mészáros László* a valóság ígázatében a szlovákiai magyar elbeszélő irodalom realista hagyományainak közelében maradt. *Mikola Anikó* a prózának metaforikus-szimbolikus eszközökkel történő lirizálását választotta; *Keszeli Ferenc* a groteszk, *Varga Imre* és *Wurczel Gábor* viszont az új költészetből ismerős kihívó kísérletezés járatlan csapásán indult. Valóban karakteres prózaírói tehetség ígéretes kibomlása azonban csak *Bereck Józsefnél* és *Kovács Magdánál* volt megfigyelhető, ők hamar önálló kötetekkel erősítették a személyükhöz fűzött várakozást: *Bereck* egy novellagyűjteménnyel (*Vihar előtt*, 1974) és egy kisregénnyel (*Öregem, az utolsó*, 1977), *Kovács Magda* pedig kisprózai válogatással (*Én, csillagbognár*, 1978). Sajnálatos azonban, hogy a későbbiekben mindkettlen adósak maradtak a hozzájuk fűzött remények maradéktalan beváltásával. A nemzedéknek csupán kényszerűségből nevezhető csoport közös nevezőre hozható jellegzetességeit vizsgáló tekintet lényegében csupán annyit képes megállapítani, hogy a *Fekete szél* novellisztikáját a lírai ábrázolásmód és hangvétele jellemzi. Erőtéljes az írások én-centrikussága, a szerzők üzeneteik kimondását pedig nem az epikus törtézésre, a cselekmény áramára, a megformált jellemek tettekben mutatkozó karakterére bízták, a cselekmény pusztán annyiban érdekli őket, amennyire az összhangban áll a főhős lelkiállapotával. Így műveik — *Görömbei András* találó megállapítását idézve — állapotrajzok. Miként a lírában, úgy a fiatalok prózájában is az életérzés válik uralkodó motívummá. A fiatalok sorából kiemelésre kívánkozik az amúgy is mondvasínált nemzedékektől, csoportoktól is egészen elkülönülő *Grendel Lajos*, aki revelációt keltő novelláskötevével (*Hűtlenek*, 1979) debütálva rögtön kiforrott prózaírói alkatot mutatott, s egycsapásra robbant be a nemzeti irodalom egészébe, mind a műbírálói figyelem, mind az olvasói érdeklődés osztatlan elismerésére. Bártran elmondhatjuk, a nemzetiségi elbeszélő irodalom megújításának szándéka legeredményesebben neki sikerült! Szakított a hagyományos ábrázolásmód konvencióival, de nem távolodott el a kisebb-ségi érték- és felelősségtudat vállalásától. Hősei, cselekményalakítása, kompozíciója, egész gondolkodói rendszere sajátosan „grendeli”, ugyanakkor eltagadhatatlanul szlovákiai magyar — mint ezt azóta megjelent regényei bizvást igazolják. Melyek ennek a prózának a legfontosabb vonásai? Mindenekelőtt az, hogy eltávolodik, elvonatkoztat a személyes emlékezés attitűdjétől, vállalja a kívülről — inkább fölülről — láttatás józanságát. Az olvasó igazából nem a cselekményt vagy a szereplőket figyeli, hanem azt az írói munkát, a lehetséges megoldásoknak azokat a variációit, ahogyan az alkotó ábrázolja a valóságot. *Grendel* azonban nem élményeit önti formába, hanem az esztétikai célzatú és eredményű munka, vagyis az alkotás folyamata az, amely közelebb vezet őt a világ pontos megértéséhez. Tehát a fiatal lírikusokkal ellentétben, igenis, vállalja a valóság racionális eszközökkel történő értelmezését. Mérlegelő tárgyilagosságát különb-különb eszközökkel humanizálja: valóság és fikció egyszer tudatos összemosásával, máskor programszerű elválasztásával, különös figurák és helyzetek teremtésével. Utóbbiak gyakorta földoldhatatlan ellentmondásokat hordoznak: erkölcsileg mindenképp elítélhető tettek emberileg magyarázhatók vagy éppenséggel menthetők lesznek. Valóság és morál konfliktusának megoldása pedig a befogadóra bízatik, azaz olvasóinak értelmi erőfeszítéseire, nem pedig együttérzésére, érzelmi azonosulására számít.

A líra és epika örvedetes szemléleti és megjelenési pluralizmusát, valamint esztétikai nézőpontú összevlélete nyomán kialakult minőségi előreugrását nem

tudta követni a dráma, amely a szlovákiai magyar irodalom egész hét évtizedes történetében a legstagnálóbb műfaj volt. Nem így a differenciálódó irodalmi folyamatokra érzékenyen reagáló kritika! A 70-es évek elején a műbírálat útja ketté ágazott: részint az irodalmat szociológiai tényként fölfogó és tárgyaló szemléletre (Csanda Sándor: *Harmadik nemzedék*, 1971; Duba Gyula: *Valóság és életérzés*, 1972), részint a műalkotás létformáját vizsgáló ítézi elméletre és gyakorlatra (Rákos Péter: *Tények és kérdőjelek*, 1971; Zsilka Tibor: *A stílus hírértéke*, 1973), később pedig néhány kritikus munkássága a két értékszemlélet és esztétikai rendszer harmonikus egyeztetésére szolgál példával (Tolvaj Bertalan: *Az irodalom vonzásában*, 1977; Koncsol László: *Kísérletek, elemzések*, 1978; Tózsér Árpád: *Szavak barlangjában*, 1980).

A vázoltak alapján talán nem túlzás levonni a következtetést: a szlovákiai magyar irodalom ebben, a bibliográfia föltárta évtizedben jutott el hat évtizednyi változás — fejlődés és visszaesés — után abba a szakaszába, ahol egyensúlyba került az irodalmi alkotásban megtestesülő valóságtapasztalat és művészi érték kritériuma. Megszűnt a korábban Fábry Zoltántól szorgalmazott „morál-esztétika” (vagyis a társadalmi-történelmi-szociológiai-etikai és közösgélelkületi elemekre koncentrááló műbíráli szemlélet) egyeduralma; ugyanakkor lekerekedett az ennek reakciójaként a 60-as, 70-es években született, a műalkotást csakis mint egyszerű nyelvi kompozíciót figyelő, tartalomelemzést figyelmen kívül hagyó, esztétizáló kritika érdekessége, merev elutasítása a hagyományosabb ihletésű művek iránt. Másfelől a tárgyalat évtized végén közelebb kerültek egymáshoz a nemzedékek, a valóság szemléletben, ember- és világértelmezésben, stílári-formai irányzatokban oly eltérő csoportok — mégpedig a korszerű nemzetiségi irodalom megteremtésének építő folyamatában. Megszűnt a kisebbségtörténeti, -lélektani tárgykör primátusa, de elmaradt e téma korábban nem ritka — minduntalan a korszerűsége hivatkozó — gögös elutasítása. „Mindez nem jelent szükülést — mondja Görömbei András. — Ellenkezőleg: megalapozottabb értéktudat jegyében való kiteljesedést bizonyít.” (*Madách Kiadó*)

MEZEY LÁSZLÓ MIKLÓS

Négy szemközt a valósággal

POMOGÁTS BÉLA: JELENIDŐ AZ ERDÉLYI MAGYAR IRODALOMBAN

A nyolcvanas években — esszék, tanulmányok, cikkek hosszú során kívül — örvendetesen jó néhány könyv is foglalkozott a szomszédos országok magyar nemzetiségi irodalmával. Közülük a legjelentősebbek: *A magyar irodalom története 1945—1975* című szintézis IV. kötete Béládi Miklós szerkesztésében (1982), a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* I. kötete Balogh Edgár szerkesztésében (Bukarest, 1981), Czine Mihály munkája: *Nép és irodalom* (1981), Bertha Zoltán és Görömbei András: *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* (1983) című művei. Ez utóbbi a legkiválóbb alkotók munkásságának lexikonoszerű értékelésével valamelyest pótolja a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon további, már elkészült, de máig még nem jelenhetett kötetét. A fenti művek sorába illeszkedik a jeles irodalomtörténész, Pomogáts Béla *Jelenidő az erdélyi magyar irodalomban* című munkája, amely a Megvető Kiadó *Gyorsuló idő* sorozatában látott napvilágot. A szerző összefoglalását 1983—1984-ben vetette papírra, s három esztendőbe telt a sajátos — elsősorban nyomdai — viszonyok miatt, mire megjelenhetett. Így a szerző önhibáján kívül némely megállapítását meghaladta a „gyorsuló idő”. Az elmúlt években ugyanis az erdélyi magyar nemzetiség életében tovább erősödtek a negatív tendenciák. A hivatalos nemzetiségi politika tovább csökkentette — s így tesz napjainkban is — a kisebbségi művelődés és irodalom lehetőségeit, fokozatosan elsorvasztja a magyar